

Војислав П. Јелић
Филозофски факултет
Београд

УДК 821.163.41.09-2 Радуловић Ј.
DOI 10.46793/Uzdanica18.2.099J
Оригинални научни рад

НАД ГОЛУБЊАЧОМ УЖИВО

Ајсџраќиј: Драма *Голубњача*, иако је првенствено вишеслојно и сложено књижев-но дело, није побудила пажњу књижевних критичара колико оних душебрижника који су у њој видели опасност због могућих прекрајања историјских чињеница које су већ биле устаљене као „кредо” постојеће друштвене стварности. Али управо њена позоришна реализација представља основу која писаном тексту даје снагу живе, отелотворене речи. На тај начин писац је отворио своју књижевну ризницу читаоцима исто онако као што је магијском снагом живе речи привукао гледаоце да гледају његове драме.

Кључне речи: *Голубњача*, драма, жива реч, јама, магарац.

О драми *Голубњача* није лако говорити, а ни писати – из више разлога. Драмски текст није намењен читаоцу већ гледаоцу, првенствено онеме у позоришту. Изузетак су драме античке, или оне нововековне намењене за читање – драма за читање – нем. *Lesedrama* (PKT 1992: 150). А и оне имају свога претходника у антици. Родоначелник ове драме за читање је Сенека Филозоф, пореклом из Шпаније, а један од најутицајнијих римских аутора који својим делом стоји на граници која оштро дели епоху усмене и писане речи (Будимир, Флашар 1991: 447–467). Овде морамо додати још и то да су и најзначајније драме грчких трагедиографа – Есхила, Софокла и Еурипида – по својој структури другачије у односу на нововековну драму. Хорске партије, на пример, или понекад дужи монолози драмских ликова, пружају могућност читаоцу да се у извесној мери поистовети са улогом гледаоца античке драме. Али мој задатак је да савременом читаоцу препоручим да читају дела Јована Радуловића. На који начин? Сетио сам се Ивана А. Иљина који у једноме од својих есеја под насловом *Умеће читања* каже: „Пре свега, већ је написано оно што предстоји да се чита” (Иљин 2010: 7). И додаје на крају истога есеја још и ово: „По читању могуће је познати човека. Јер, сваки од нас је оно ’шта’ чита; и сваки човек је оно ’како’ чита; и сви ми постајемо оно што смо учили од прочитаног – букет цветова читањем скупљених у нама” (Иљин 2010: 8). Овде сам застао и упитао се да ли сам нешто учио од прочитаног из књижевног опуса Јована Радуловића. Тешко питање, одговора

нема. А решење сам морао да изнађем, барем за ову прилику. Да оправдам наслов саопштења и моју чврсту намеру да читаоцима понудим ваљане разлоге да читају дела Јована Радуловића. Дрину *Голубњача* нисам, нажалост, гледао као позоришну представу. Али сам стално држао на уму да је текст драме остварен на „даскама које живот значе”. И онда ми је синила идеја. Сергеј Сергејевич Аверинцев, у својој по много чему јединственој студији под насловом *Поетика рановизантијске књижевности* на једноме месту казује да се писана реч остварује тек када се изговори, када зазвучи. „Класична грчка култура није давала књизи више сопствене вредности: књигу је требало читати наглас – јавно или насамом. Тек када зазвучи, текст остварује себе” (Аверинцев 1982: 218–219). После свега реченог није тешко закључити да је књижевник Јован Радуловић, посредством драме *Голубњача*, нашао прави пут, не само до гледалаца, већ и до својих читалаца. Покушаћу, доста опрезно и поступно, да сликовито ово запажање и представим читаоцима.

Драмски текст под насловом *Голубњача*, драму у два дела, Радуловић је објавио у књизи под истим насловом. Да ли је то већ необично? Јесте. Зашто? Књига насловљена као *Голубњача* броји 195 страница, а сама драма, на крају књиге, стала је у оквир 135–185. странице. Шта је објављено на страницама књиге *Голубњача* које претходе самој драми под истим насловом? Објављени су текстови прича из којих је Ј. Радуловић саставио свој драмски текст за позоришно извођење. Побројаћу редом и по насловима поменутих текстова: *Брацара*, *Сремски кукуруз*, *Прослава*, *Голубњача*, *Мајарад*, *Предвидованска идила*, *Перинова смрт*, *Густинјерна*, *Дочек њрољећа*, *Бомба*. Побројани текстови сабрани су у оквиру страница 1–120. Шта читалац може одмах да примети? Међу причама, различитим по насловима, јавља се и једна под насловом *Голубњача*. Термин „голубњача”, узимамо га као општи појам, јавља се у трострукој улози – као наслов књиге, наслов драме и наслов једне од приповедака у књизи које претходе самој драми. Чини ми се да се закључак намеће сам по себи. Радуловић је припремио читаоца на начин заводљив, али допуштен. Указао му је на изворе из којих је узео грађу за своју драму. Када читалац заврши читање поменутих прича, он је у исто време „учитао” све оно што га очекује у кратком драмском тексту *Голубњача* на крају књиге. И зато му читање драмског текста није сувопарно и досадно. Јер на читаоца делује оно учитано и тражи да то и сам гласно изговори, а лако му је и да замисли како је то на сцени представљано уживо. Отуда ми се чини да Јован Радуловић уопште није случајно тако компоновао своју књигу *Голубњача* у којој је, органски испреплетеним нитима, повезао драмски текст са његовим изворником. На тај начин је премостио онај јаз који у античкој драми није постојао, јер су антички гледаоци, као што је познато, знали мит, тј. причу, а долазили су у позориште само да виде како то глумци на сцени изводе.

Од ликова у драми *Голубњача* на мене је снажан утисак оставио – магарац. Зашто? И сам аутор ове драме, Ј. Радуловић, написао је и засебно об-

јавио причу под насловом *Маџарац*. У тој причи истакао је, између осталог, да би у „поновљеном поступку” према магарцу био далеко попустљивији и блажи него што је то чинио у раније објављеним причама. „Тешко да постоји издржљивија, потцењенија и тврдоглавија домаћа животиња од далматинског магарца” – овим речима Радуловић почиње своју причу (*Маџарац*: 11). Судбина магарца привукла је моју пажњу и на неки други начин. Магарац, не само онај далматински, на један посебан начин је човеков велики и одани пријатељ. Магарац је човеков садруг у најтежим пословима и у исто тако важним животним (не)приликама. Али човек је према свом животном другу често окрутан и, готово по правилу, такав је без икаквог ваљаног разлога.

„Описивао сам магарце у својим причама, сурово их убијао, доста тога измишљао, али не баш све. У детињству, као вид забаве, старији би нам указали поверење да убијемо магареће ждребе – *йуле*. Да ли су сматрали да је њима убијање *йулеџа* испод части, препустићемо то деци – нека се вежбају. А пуле се убијало зато што је било вишак. Зашто га чувати и хранити кад већ имамо једно магаре (магарицу), иако се на магаређој храни највише штедело. Зграбили би кротко пуле, још је сисало, одвојили га од магарице која се љутила и жалостиво ревала, вукли за уши, с виком и песмом одводили до јаме и просапина које су поводњи продубили, гурнули па сложено – без имало саосећања – каменовали, затрпавали, све док му и уши не би нестале под *промилом*” (*Маџарац*: 11).

Младу магарад, пулад, убијају деца игре ради. Тек да вежбају оно што ће радити магарцима када остаре. А када магарац своје одради, дође време да га се газда реши. Како? Једноставно. Платиће неким доконим сеоским младићима да га одведу у планину и тамо оставе на милост и немилост гладним вуковима. Ако магарац избегне смртну опасност, други пут ће га везати ужетом за дрво како би сигурно дочекао смрт која му је намењена. Али страх од смрти је јачи и магарац пресече зубима уже и врати се жив и здрав у село. Тада му спремају последњу одмазду из које живу главу не може извући. Одводе га подаље изван села у поље, ставе му динамит у задњицу, упале фитиљ и магарац у једном трену одлети у ваздух сав раскомадан. Да ли такву окрутну смрт заслужује највернији, најтрпељивији, најтврдоглавији човеков пријатељ? Свакако не. Овде морамо да застанемо. *Голубњача* сведочи да су и наши сународници страдали у јамама само зато што су Срби. Можда је најједноставније на овоме месту сетити се речи српског патријарха Павла изговорених у Пребиловцима, августа 1991. године: „Кривица им је била што се нису родили у народу оних који су их убијали и бацали у јаме; што су били друге вере и другог писма него они што су их на смрт осудили и они који су нечовечну осуду нечовечно извршавали. Ко је те људе, жене и дечицу, чије кости леже у овом каменитом ковчегу, пре рођења питао хоће ли се родити као Срби, или као Хрвати, или као Словенци? Ко је и нама и другим људима у свету пре рођења ставио то питање и чекао наш одговор па да се родимо?”

(Патријарх српски Павле 1997: 46–47). Они који су убијали недужне и немоћне у јаме су бацали саму *Доброћу*, невино распетога Христа. Јер тек Христовим доласком и страдањем међу људима *доброћа* је добила значење које није до тада имала у историји људског рода. Али пошто је „доброта услужна делатност љубави”, отуда С. Бојанин закључује да на свим згариштима и кланицама увек остане неко зрно доброте које исклија и поново повуче човека ка ономе што је људско у њему и што га везује са небом (Бојанин 2014: 36).

Чини нам се да управо на овоме месту можемо додати још и следеће – магарац је човеков пријатељ који је нашао места и у иконографији. Једина животиња која са Христом другује током његовог земног живота. Подсетимо се укратко. На магарцу Христос као дете, са мајком Маријом и старцем Јосифом, бежи из Јудеје у обећану земљу Мисир да избегне сигурну смрт. На магарцу Христос улази у Јерусалим непосредно пред крај свога земнога живота. Дирљива је опаска којом наш нобеловац Иво Андрић описује сцену бекства у обећану земљу Мисир. Као мото овоме своме опису наводи речи Шарла Фокадоа: „Бекство и боравак у Египту су мистерија која ми је веома драга: она ме подржава, она је мој узор у путовањима и удаљавањима”. А сада ево и Андрићеве белешке о томе знаменитоме догађају:

„Још један од ‘сусрета’ који даје велику и искрену радост коју ни живи људи ни драги предмети не могу да причине. Има више од двадесетак година да у ликовима човека, мајке и детета који беже са својим магаретом тражим дубље значење и гледам оличење људске судбине. Ту су три људска лика, представљена оба пола и сва три доба људског живота: детињство, младост и старост. Ту је једна од животиња за коју је наш живот везан тужном симбиозом. Ту је неизвесност која прати сваки наш покрет и поглед и са њом мисао о анђелу заштитнику. Ту су замори и одмори, брига, стрпљење и досада, и нада у далеку земљу Мисир. Све то да би се продужио живот тиме што ће се дете спасти од страшне смрти. А то дете ће, после тридесетак година, пошто одрасте и испуни своје позвање, умрети још страшнијом смрћу од које нема бекства и за коју нема Мисира” (Андрић 1981: 349–350).

Магарац није случајно уплетен у Радуловићеве приче и романи. Подсетимо се да је и у недавним догађањима, која су српски народ нагнала у потрагу за обећаном земљом Мисиром, игуман Никодим на магарцу кренуо пут Србије да у њој са својим народом нађе спас. Тако магарац дели судбину народа и постаје симбол заједништва и састрадања, што га уздиже на раван општечовечанску. Није, дакле, реч само о магарцу далматинском, већ о оном магарцу на коме је Христос као дете бежао у Мисир, а поткрај земнога живота на магарцу ушао у Јерусалим. Стога можемо слободно рећи да је Радуловић своје магарцу дао више, почасно место на лествици коју деле сви људи на планети који страдају истине ради и беже од зла које чине људи који често говоре истим језиком и истребљују се међусобно истим оружјем и бацају у јаме, колективне гробнице модерног човечанства.

Ова општа потка универзалног је карактера, а могао је можда Радуловић наћи ослоњца и у романима Меше Селимовића. Наиме, у роману *Осирво*, Меша једно поглавље, под насловом *Разговор с пријатељем*, посвећује управо односу човека и магарца. Старац има два сина, оба живе у граду, а он живи са својим магарцем на селу. И задовољан је.

„Годинама, откако сам сам, утјеха ми је био мој магарац, увијек смо били заједно, с њим сам ишао од куће, с њим сам се враћао с њиве, с њим се разговарао као с човјеком, као с пријатељем, јер смо то заиста били. 'Како си провео ноћ?' питао сам свог нераздвојног друга ујутру кад сам излазио из куће. 'Ја опет нисам могао да спавам', жалио сам му се” (Селимовић 1974: 161).

Друговање са магарцем прелази у непосредније разговоре и размене осећања.

„Чујем како полако тапа по дворишту мој стари магарац, шушка и дише, и због њега нисам сам. Воли кад му се јавим и кад га почешем по леђима, па хода око куће, подсеја ме на себе, зна да не спавам. И тако, оставим радио и далеке људске гласове, и излазим у ноћ, товар ми прилази и њушка ми кољена, губицом додирује руке. 'Је ли ти досадила ноћ?' питам га. 'Или те, можда, страх од таме?' А он ме гура главом као да хоће да каже: 'Није ме страх од ноћи, већ сам те пожелио’” (Селимовић 1974: 162).

Већ из наведенога одељка видимо да је друго име за магарца „товар” и да то име симболизује његову беспоговорну обавезу и дужност коју обавља за свога пријатеља – човека. Тако и Радуловић у својим причама нашироко распреда о магарцу, његовим пословима, роптању и злехудој судбини која га прати кроз живот. А онда долази и време растанка. Тако је писао Радуловић, видели смо, а сада да укажемо и на Мешино виђење овога растанка са драгим пријатељем – магарцем.

„Када је почео све више да малаксава, кад сам видио како му је тешко да иде за мном од куће до њиве и од њиве до куће, и како безвољно лежи кад ја полазим, без жеље да се дигне, без жеље да ме слиједи, видим, дошло је вријеме да се растанемо. И спремим се, укрцам на острво свога пријатеља и превезем га на оближње острвце, куда одводимо магарце пред смрт. Такав је код нас обичај. Оставио сам га међу десетак старих животиња, изгледало је као да су се старци сакупили у неком дворишту да се о нечем важном договоре. Није их ни погледао, само ми је помиришао руку као да се опрашта, и остао међу два камена, објешене главе” (Селимовић 1974: 164).

Из овога Мешиног описа растанка са магарцем, истина, провејава туга, али магарац тегобног живота одлази у „старачки дом” да тамо са својим вршњацима проведе последње дане свога живота. У Радуловићевим причама растанак је суровији. Отуда, верујемо, потиче и Радуловићево накнадно каја-

ње што није био мало умеренији, више пријатељски расположен, према своме далматинскоме магарцу. Уосталом, сам Радуловић о томе казује у својој већ поменутој причи *Маџарац*.

„Описивао сам магарце у причама, сурово их убијао, данас причу *Маџарац* не бих тако написао. У роману *Ог Ођњене до Благе Марије* калуђер Никодим заједно са својим магарцем (Сандоканом) путује за Србију. Магарцу се поверава, прича, гледа шта се с његовим народом дешава. Магарцу сам дао име Сандокан – по источњачком телевизијском јунаку, а у стварности је постојао такав магарац у манастиру Драговић, а тај детаљ сам позајмио од Н. Косовића.” (*Маџарац*: 11)

Овим речима Ј. Радуловић завршава своју причу под насловом *Маџарац*. Али у самој причи није пропустио прилику да објасни откуда потиче та суровост према магарцу у његовом завичају – Далмацији. Животна суровост је само пренесена у причу и ту сачувана.

Меша свој растанак са магарцем, кога оставља на острву, описује овим речима пријатељског саосећања са животним садругом:

„Веслајући од острвца, узалуд сам гледао, нисмо могли да видимо један другога. Било ми је због нечег тешко, мислио сам да се вратим, поново га натоварим на чамац, и вратим кући. Али чему? Прекршили бисмо обичај, а опет би све било исто. То из мене говори жалост, а не разбор. Нека буде како сав свијет чини.

Долазио сам сваки дан, донио бих комад хљеба или коцку шећера, и он је млитаво узимао млитавим губицама. 'Како ти је с друговима?' питао бих га, а он би се без снаге чешао њушком о моје раме.

Кад сам га нашао мртва, закопао сам га. Остали магарци су ме равнодушно гледали крупним очима.

Сад чекам на свој ред” (Селимовић 1974: 164).

Из овога одељка Мешине приче јасно је да се човек са магарцем растаје уз дужно поштовање и уважавање свега онога што их је за живота повезивало. Магарац је заслужио хуманији однос не само за живота, већ и у старости. Напокон, он заслужује и гробно место. Смрт изједначава човека и верну животињу, на хришћански начин поимања оностраног и ононостраног, па после смрти драгог пријатеља магарца и човек схвата да је и на њега дошао ред.

Драма *Голубњача* је потресно сведочанство о судбини људи који говоре истим језиком, верују у истога Бога а желе, не увек својом вољом, да припадају различитим народима и религијама. Када се та жеља испољила као страст и претворила у мржњу, онда су порушени мостови који су их спајали, а ископане су јаме у којима су завршили они који нису проверили. Ране нису извидане, па тако исцељење траје до дана данашњег. Својим књижевним делом Јован Радуловић, уверени смо, није своје читаоце оставио без наде и

вере у доброту која може да сачува оно људско у нама, што оправдава цену којом смо скупо плаћени.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Аверинцев (1982): Сергеј Сергејевич Аверинцев, *Поеџика рановизантијске књижевности*, Београд: Књижевна мисао, СКЗ.

Андрић (1981): Иво Андрић, *Знакови поред њуџа*, Сабрана дела Иве Андрића, књ. 16, Београд.

Бојанин (2014): Светомир Бојанин, *Четири есеја о доброту*, Београд: Конрас.

Будимир, Флашар (1991): Милан Будимир, Мирон Флашар, *Прећлед римске књижевности, De auctoribus Romanis*, четврто издање, Београд: Научна књига.

Иљин (2010): Иван Александрович Иљин, *Заћледан у живој: књића промишљања свакодневице*, Стари Бановци: Бернар.

Патријарх Павле (1997): Патријарх српски Павле, *Мољитве и молбе*, друго, допуњено издање, Београд: БИГЗ.

Радуловић (1983): Јован Radulović, *Golubnjača*, Beograd: BIGZ.

Радуловић (2008): Јован Radulović, *Od Ognjene do Blage Marije*, Beograd.

Радуловић (2019): Јован Радуловић, Магарац, *Српски књижевни листи, Листи за књижевност, уметност и културу*, год. VIII/XVIII, бр. 25/130, Београд.

РКТ (1992): *Rečnik književnih termina*, друго, допуњено издање, главни и одговорни уредник Dr Dragiša Živković, Beograd: Nolit.

Селимовић (1974): Меша Селимовић, *Осирво*, Београд: Просвета.

Vojislav Jelić

Faculty of Philosophy
Belgrade

A RETROSPECT OF *GOLUBNJAČA* PERFORMED LIVE

Summary: The play *Golubnjača* (1982), although primarily a multi-layered and complex literary work, did not attract the attention of literary critics as much as those who saw it as a danger due to possible rewriting of historical facts that were already established as a “credo” of the existing social reality. But it is precisely its theatrical realization that represents the basis that gives the written text the power of a living, embodied word. In this way, the writer opened his literary treasure to his readers in the same way that he attracted viewers to watch his plays with the magical power of living words.

Keywords: *Golubnjača*, drama, living word, pit, donkey.